

3. Holmes, J. The structure of teacher's directives / Language and Communication. – 1993. – v.10. – P. 89–117.
4. Tarasova, E. Classroom discourse across two cultures // Вестник Харьковского национального Университета. – Харьков, 1999. – №345. – С. 84–87.
5. Wolfson, N. Invitations, compliments and the competence of native speakers // The International Journal Of Psycholinguistics. – 1981. – v.24. – № 4. – P. 7–22.

УДК 371.125.8:364-43:005.336.5

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Волкова В.А., к. пед. н., доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Професійно-етична культура соціального педагога розглядається як система професійно-моральних цінностей, що стали внутрішніми переконаннями особистості і виконують аксіологічну, регулятивну, нормативну, виховну функції. У структурі професійно-етичної культури системоутворюючим виступає аксіологічний компонент, що розкриває професійно-етичну культуру соціального педагога як сукупність педагогічних цінностей.

Ключові слова: професійно-етична культура, гуманістичні цінності, соціальний педагог, цінності-цілі, цінності-засоби.

Волкова В.А. ЦЕННОСТНЫЙ КОМПОНЕНТ В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧНОЙ КУЛЬТУРЫ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА / Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, Украина.

Профессионально-этичная культура социального педагога рассматривается как система профессионально-моральных ценностей, которые стали внутренними убеждениями личности и выполняют аксиологическую, регулятивную, нормативную, воспитательную функции. В структуре профессионально-этичной культуры в качестве системообразующего выступает аксиологический компонент, который раскрывает профессионально-этичную культуру социального педагога как совокупность педагогических ценностей.

Ключевые слова: профессионально-этичная культура, гуманистические ценности, социальный педагог, ценности-цели, ценности-средства.

Volkova V.A. VALUE COMPONENT IN THE STRUCTURE OF SOCIAL PEDAGOGUE'S PROFESSIONAL-ETHNIC CULTURE / Melitopol State Pedagogical University of the name Bogdana Hmelinickogo, Ukraine.

Professional and ethnic culture of social pedagogue is considered as a system of professional and the moral values of a personality transformed into the internal beliefs. They fulfill axiological, regulatory, educational functions. The backbone component in the structure of professional-ethnic culture is axiological component which reveals the professional and ethnic culture of the social pedagogue as a set of pedagogical values.

Key words: professional and ethical culture, humanistic values, social pedagogue, values, goals, values-based tools.

Аналіз наукових досліджень з проблеми свідчить про незгасаючий інтерес до ціннісних основ професійної діяльності педагога. Зважаючи на аксіологічну і функціональну природу, соціально-виховна робота є однією із багатограних і об'ємних видів професійної діяльності. Соціальний педагог виступає носієм, творцем і розповсюджувачем гуманістичних цінностей, роблячи свій внесок у розвиток культури суспільства.

В умовах поглиблення кризи суспільства, посилення соціальної напруженості, зниження рівня життя більшої частини населення, росту дитячої злочинності і знедоленості зростає роль соціальної роботи з дітьми і найуразливішими категоріями населення. Нормальне і стійке функціонування соціальних служб значною мірою залежить від рівня професійної підготовки і розвитку особистості соціального педагога. Соціальний педагог має бути не лише хорошим фахівцем, але й мати високий рівень професійно-етичної культури.

Внутрішня культура соціального педагога – це той стержень, та основа, яка багато в чому визначає його поведінку в різних життєвих ситуаціях, професійній діяльності. Отже, йдеться не лише про рівень знань і умінь людини у галузі педагогіки, а й про сформовані особистісні установки, ідеали, потреби і мотиви, що визначають сферу і умови їх повсякденного прояву. Зміст соціальної роботи має яскраво виражений

ціннісно-гуманістичний характер, а соціальний педагог виступає носієм, творцем і розповсюджувачем гуманістичних цінностей.

Сьогодні спостерігається розрив між теорією і практикою соціально-педагогічної діяльності. Процес формування професійно-етичної культури соціального педагога до теперішнього часу не підданий спеціальному аналізу, хоча вже є роботи, що розкривають окремі аспекти цієї проблеми.

Так, у дослідженнях В.Г. Бочарової, І.Ф. Ісаєва, А.В. Мудрика, В.О. Сластьонина, О.І. Холостової та ін. проаналізовані деякі аспекти професійної підготовки і, зокрема, формування професійної культури соціального педагога. Психологами С.А. Беличевою, І.С. Коном, Б.Ю. Шапиро та ін. охарактеризовані особисто-орієнтований характер соціальної роботи, її гуманістичний і культурологічний аспекти. Специфіку професійної етики педагога і особливості формування педагогічної культури вивчали І.Ф. Ісаєв, В. І. Писаренко, І.І. Чернокозов тощо. Етика і її роль в суспільстві – предмет дослідження В.Ф. Асмуса, С.Ф. Анісімова, А.А. Гусейнова, О.Ф. Лосева та ін. Незважаючи на проведені дослідження, процес формування професійно-етичної культури соціального педагога залишається недостатньо вивченим, що позначається на підготовці до соціально-педагогічної діяльності.

Мета й завдання статті: розглянути зміст і структуру аксіологічного компоненту, як системоутворюючого, у професійно-етичній культурі соціального педагога.

Поняття культури можна тлумачити дуже широко. На побутовому рівні – це зразок, на який мають орієнтуватися люди; культура ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю, як певною якістю людини. Культуру можна розглядати і як специфічну характеристику суспільства, яка відображає ставлення людини до історії, природи, суспільства.

Розуміння культури як соціально-прогресивної діяльності людства у всіх сферах буття і свідомості спрямоване на вдосконалення і перетворення дійсності, на перетворення багатства людської історії на внутрішнє багатство особистості.

У структурі соціально-педагогічної культури можна виділити два основних аспекти: внутрішній і зовнішній.

Внутрішня культура фахівця соціальної сфери має три основні рівні: індивідуально-особистісний рівень – це особистість фахівця, його індивідуально-психологічні й соціально-педагогічні достоїнства і недоліки; раціональний рівень – обсяг і ступінь засвоєння фахівцем накопиченого в професійній діяльності педагогічного досвіду; чуттєвий (емоційний) рівень педагогічної культури – ставлення фахівця до об'єкта соціальної роботи, її результатів і самовдосконалення в педагогічній галузі.

Раціональний та емоційний компоненти педагогічної культури фахівця реалізуються особистістю через її вольовий компонент. Він характеризується сформованими морально-вольовими якостями фахівця, що визначають його здатність реалізувати свій особистий соціально-педагогічний досвід у професійній діяльності.

Глибоке внутрішнє розуміння моральних категорій і уявлень переходить у переконання: уявлення про добро і зло, професійний обов'язок. Засвоєні етичні категорії і створюють внутрішню професійно-етичну культуру.

Отже, професійно-етична культура соціального педагога є своєрідною системою професійно-етичних якостей, які регулюють соціально-педагогічні відносини у професійній взаємодії.

Зовнішня складова педагогічної культури фахівця – це те, що знаходить повсякденний прояв у його ставленні до об'єкта соціально-педагогічної діяльності, її результатів, у людській ввічливості, тактовності. Вона включає:

- а) особистісний рівень прояву педагогічної культури, що характеризує педагогічну сторону особистості як фахівця – зовнішні достоїнства і недоліки фахівця як людини (зовнішній вигляд, звички, манери і інше);
- б) поведінковий рівень педагогічної культури – педагогічні аспекти діяльності фахівця, що власне виявляються в процесі соціальної роботи (поведінка, дії, вчинки, що чинять педагогічний вплив на об'єкт). Цей рівень виявляється в спілкуванні з людьми, клієнтами;
- в) практично-педагогічний рівень фахівця як педагога – це володіння педагогічними технологіями, методами, засобами і прийомами. Він показує міру володіння фахівцем реальним педагогічним досвідом, мистецтвом педагогічної діяльності, його педагогічні можливості в роботі з клієнтом, а також результативність його професійної діяльності;
- г) ставлення фахівця до об'єкта соціальної роботи – рівень зовнішнього ставлення. Спеціаліст може вміти ефективно виконувати ту чи іншу соціальну роботу, ефективно реалізовувати її педагогічні аспекти, але ставлення до неї та її результативність часто залежать від його особистісної позиції.

Складовою професійної культури є етична культура, в якій виявляються моральні вимоги до особистості спеціаліста.

Арістотель центральною частиною етики вважав вчення про доброчесності, як моральні якості людини. Її вимоги знайшли відображення у багатьох сферах діяльності людини, у тому числі і педагогічній. Нормативні вимоги педагогічної етики професійної діяльності формуються на відповідних положеннях двох складових частин загальної етики – професійної та педагогічної. Професійна етика розглядається як кодекс поведінки, що забезпечує моральний характер тих взаємовідносин між людьми, які виникають в процесі їх професійної діяльності. Її особливістю є тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної навчальної групи і нерозривна єдність із загальною теорією моралі. Педагогічною етикою розкривається моральний характер професійної діяльності фахівців сфери освіти, моральні відношення в професійному середовищі, основи педагогічного етикету людей, що професійно займаються навчанням і вихованням.

Корені професійно-етичної культури соціального педагога лежать глибоко в історії розвитку суспільства. Її духовною підставою служить сукупний морально-етичний і соціально-педагогічний досвід людства, відбитий в наукових теоріях і способах мислення. З розвитком суспільства мінялися завдання і моделі виховання, вимоги до особистості педагога, у тому числі до його моральних якостей. Будучи прикладом для вихованця, педагог повинен сам максимально відповідати ідеалу людини свого часу і свого суспільства.

З позиції загальної культури можна розглядати такі аспекти професійно-педагогічної культури: ціннісний (аксіологічний), технологічний, особистісний і творчий.

Системоутворюючим серед визначених компонентів є аксіологічний компонент, що розкриває професійно-етичну культуру фахівця як сукупність педагогічних цінностей.

До теперішнього часу накопичений різноманітний досвід, що свідчить про значення і глибину феномену «цінність». У працях сучасних учених тривають дискусії про сутність ціннісного відношення і його відмінність від прагматичного погляду на предмети і явища навколишньої дійсності. Філософи (М.М. Бахтін, М.С. Каган, О.Ф. Лосєв, М.К. Мамардашвілі, Л.Н. Столович, Н.З. Чавчавадзе та ін.) вбачають витoki цінностей в родовій соціально-діяльній природі особистості, в її потребах, ідеалах, інтересах, які мають конкретно-історичний зміст. Вищою цінністю вчені називають Людину – «відправну точку» в шкалі цінностей.

Усвідомлення й виявлення цінності передбачає тісний взаємозв'язок пізнавальної, емоційно-чуттєвої та вольової сфер діяльності індивіда. Цінність об'єкта відкривається суб'єктові за допомогою його переживання, усвідомлення і оцінювання, які є механізмом формування ціннісного відношення, що свідчить про готовність людини поступати згідно з присвоєними цінностями. Цінність лише тоді стає домінантою «Я», коли постійно спонукає людину до відповідних вчинків. Йдеться про міру значущості того чи іншого предмета або явища для людини, про міру їх бажаності, бо психологічні основи цінностей знаходяться в людських бажаннях, особистісному відношенні до явищ дійсності. Таким чином, у соціології цінності розглядаються в якості сполучної ланки між інтересами, потребами людини, її конкретними ідеями, поведінкою. Це поняття відбиває один з істотних моментів практичної взаємодії людини з довкіллям й іншими людьми.

Серед безлічі цінностей Б.П. Битинас виділив три основні системи, від комплексного урахування яких багато в чому залежить кінцевий результат виховного процесу: трансцендентні, тобто абсолютні, найвищі цінності: віра, надія, любов, душа, покаєння; соціоцентричні цінності, де головною є Людина, її діяльність, творчість, гуманізм, свобода; антропоцентричні цінності, які спрямовані на підвищення індивідуальності в структурі загальнолюдських цінностей. Базовими цінностями тут є самореалізація, автономність, корисність [1, с. 18].

О.А. Дубасенюк звертає увагу на те, що найвищими педагогічними цінностями можуть бути професіоналізм діяльності і шляхи його досягнення. Ціннісне ж ставлення до професіоналізму виховної діяльності виявляється у високій громадянській активності, духовності, творчому пошуку, професійній відповідальності [4, с. 146].

Якщо взяти за основу класифікацію цінностей, за якою виокремлюються два класи цінностей – термінальні та інструментальні, то домінуючими в системі педагогічних цінностей виступають «цінності-цілі», оскільки в цілях відображається основний зміст діяльності фахівця. Цінності-цілі вбирають у себе творчий характер професійної праці, престижність, соціальну значущість, можливість самоствердження і самореалізації, любов і прив'язаність до дітей, а також такі цінності, як впевненість в майбутньому, безпека сім'ї і близьких. Причому необхідно розглядати перераховані цілі не лише з позицій потреб суспільства, а й з позиції конкретного соціального педагога, який не відірваний від особистого життя, особистих проблем та інтересів.

Звичайно, що з основними категоріями потреб реально співвідносяться певні «цінності-цілі». У певний момент життя людина задовольняє ту потребу, яка є для неї найбільш важливою та сильною, і лише потім з'являються потреби більш високого рівня.

Враховуючи багатоаспектний характер досліджуваного феномена, можна констатувати, що поняття професійні цінності у власному значенні слова охоплює все те, що пов'язано зі ставленням людини до світу, з її самосвідомістю. Найбільш загальними еквівалентами професійних цінностей є категорії добра, справедливості, боргу, совісті, гідності, сенсу життя. Специфіка професійних педагогічних цінностей виявляється в тому, що, укладаючи характеристики, властиві цінностям взагалі, вони пропускають їх через особливості професійної свідомості.

В умовах особистісно орієнтованої освіти вагомим значення набувають такі індивідуальні цінності як самооцінка, самостійність і оригінальність рішень, відповідальність і дисципліна як умова внутрішньої свободи, уміння орієнтуватися в ситуації вибору, робити правильний вибір в умовах неоднозначності і невизначеності [2, с. 132].

Інструментальними по відношенню до «цінностей-цілей» є «цінності-засоби» – способи взаємодії соціального педагога з колегами та клієнтами.

«Цінності-засоби» можна розділяти на «цінності-відносини», «цінності-якості», «цінності-знання». Ціннісне ставлення виникає в результаті усвідомлення, переживання й оцінювання значущості предмета або явища з точки зору задоволення потреб суб'єкта. «Цінності-відносини» диктують способи взаємодії соціального педагога з різними людьми з різних мікросоціумів. Серед цих способів не менш важливим є ставлення педагога до себе як до професіонала і особистості. І як стверджують дослідники, динаміка «Я-реального» і «Я-ідеального» визначає рівень особистісно-професійного розвитку соціального педагога. Високий рівень розвитку характеризується зближенням цих параметрів.

Ставлення до себе як до об'єкту власної педагогічної дії є важливим для самовдосконалення соціального педагога. Воно виражається в аналізі й оцінюванні своїх наявних професійних якостей, в усвідомленні тих, які потрібні для професійної діяльності. Адекватна критична самооцінка («Я-реальне») і усвідомлення своєї цінності, свого майбутнього («Я-ідеальне») лежать в основі самореалізації та самоорієнтації особистості, виховання професійно значимих якостей, що й підтверджують дослідження Л.І. Божович, С.Б. Єлканова, Є.А. Климова, І.С. Кона, Л.І. Рувинського, П.А. Шавира та ін.

Вчені визначили, що механізмом просування від «Я-наявного» до «Я-майбутнього» є саморегуляція, яка проявляється при визначенні людиною рішень і способів дії із здійснення прийнятого рішення [5, с. 36]. Причому, завдання, що виникає в діяльності, може сприйматися суб'єктом як особистісно значуще або ж вимагати вольових зусиль, якщо воно не відповідає особистісним орієнтирам. «Визначаючи свої особистісні сенси, ціннісні орієнтири, суб'єкт може удосконалювати і розвивати свою діяльність, розвиваючись і удосконалюючись при цьому як особистість», – стверджує Л.Ф. Ващенко [3, с. 50].

Важливим компонентом саморегуляції є ціннісне ставлення, осмислення людиною себе самої в єдності раціонального й емоційного.

Категорія ставлення є ключовою для формування й розвитку особистості. Суть ціннісного ставлення до професії виявляється у свідомому, індивідуальному, суспільно обумовленому, позитивно-емоційному реагуванні на її компоненти, в потребі їх осмислення, трансформації відповідно до соціальних зразків і реалізації їх на практиці [6, с. 66].

У системі педагогічних цінностей соціального педагога цілепокладаючим є альтруїстичний імператив, гуманістичні цінності.

Серед педагогічних цінностей найбільш високий ранг посідають «цінності-якості», оскільки саме в них проявляються істотні особистісно-професійні характеристики фахівця. Дані якості залежать від рівня розвитку низки інших професійних умінь: прогностичних, комунікативних, організаторських, посередницьких, рефлексивних тощо. Серед таких якостей – товарицькість, доброзичливість, тактовність, толерантність, справедливість, прагнення зрозуміти іншу людину, здатність правильно оцінювати внутрішній стан іншої людини, співчувати, співпереживати, бути прикладом і зразком для наслідування, вселяти в людину упевненість і заспокоювати її, стимулювати людину до самовдосконалення, знаходити потрібний стиль спілкування; допитливість, прагнення до самовдосконалення в особистісному і професійному аспектах, впевненість у собі, своїх знаннях і діях, цілях і принципах діяльності; принциповість, рішучість, почуття міри, творча активність; самостійний і творчий склад мислення і т. п.

Рівень оцінки, відношення до цінності визначається не лише знанням об'єктивних її критеріїв, а й тим, наскільки ці критерії перетворилися на переконання людини, в особистісний сенс.

Важливою для формування стійких смислових структур здається ідея діяльнісного опосередкування. Необхідним є не лише відображення цінності у свідомості суб'єктів, а і внутрішнє рішення про їх прийняття або неприйняття, тобто наявність активної діяльної позиції особистості.

Сучасні учені (І.Д. Бех, А.С. Бик, Г.А. Будинайте, В.І. Дряпика тощо) переконливо доводять, що зміна парадигми, перехід від суб'єктно-об'єктних до суб'єктно-суб'єктних стосунків вимагає усвідомлення особистісних цінностей, розкриття їх ролі в саморегуляції суб'єкта. Вчені переконані, що тільки ті сенси, відносно яких суб'єкт самовизначився, стають особистісними цінностями.

Взявши за основу характерні потреби особистості і співвідносячи їх з професією соціального педагога, її гуманістичним смислом, можна назвати такі групи цінностей соціально-педагогічної діяльності:

- цінності, які відображають специфіку професійної діяльності, альтруїстичного характеру (допомоги іншому, який потребує твоєї підтримки, чи слабозахищеній людині);
- цінності етичної відповідальності перед професією (соціальний педагог чи працівник захищає гідність і цілісність професії, дотримується і примножує етичні принципи, норми, знання і місію соціальної роботи, яка, як і інша галузь знань, перебуває в процесі постійного розвитку і збагачення тощо);
- цінності, пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження і самовдосконалення особистості соціального педагога чи соціального працівника і досягнення професіоналізму діяльності.

Структурний і якісний аналіз цінностей соціально-педагогічної роботи як професійної діяльності виявляє їх комплексний характер, гуманістичну природу і сутність. Гуманістичний ідеал – самоцінність особистості – визначає зміст і призначення цієї діяльності, а її цінності тією чи іншою мірою відображають визнання гармонії суспільних і особистих інтересів, пріоритету загальнолюдських цінностей (істина, здоров'я, мир, милосердя, добро, допомога іншій людині тощо). У зв'язку з цим основним завданням соціально-педагогічної роботи є налагодження балансу між відповідальністю суспільства перед особистістю і особистості перед суспільством.

Професійно-етична культура соціального педагога є системою професійно-моральних цінностей, що стали внутрішніми переконаннями особистості і виконують аксіологічну, регулятивну, нормативну, виховну функції. У структурі професійно-етичної культури виділяють наступні компоненти: технологічний (як діяльна характеристика професійно-етичної культури соціального педагога), творчий (як прояв креативності соціального педагога) і особистісний (як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини). Системоутворюючим виступає аксіологічний компонент, що розкриває професійно-етичну культуру соціального педагога як сукупність педагогічних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битинас Б. Процесс воспитания. Приобщение к ценностям / Битинас Б. – К. : Момент, 1995. – 72 с.
2. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т.В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 130–137.
3. Ващенко Л.Ф. Формирование оценочного компонента профессиональной деятельности у будущих учителей: дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.Ф. Ващенко. – Одесса, 1996. – 160 с.
4. Дубасенюк О.А. Ціннісне відношення до професіоналізму виховної діяльності / О.А. Дубасенюк // Нові технології виховання: зб. наук. статей / [відповід. ред. С.В. Кириленко]. – К. : ІСДО, 1995. – С. 145–154.
5. Милославский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Милославский Ю.А. – М. : Педагогика, 1991. – 152 с.
6. Шиян О.М. Аутопедагогическая компетентность учителя / О.М. Шиян // Педагогика. – 1999. – С. 63–68.